

יום ה"ע" + 1 – אסטרטגיות ליום שאחרי תקיפה באיראן

רון טירה

ההתייחסות למהלך צבאי נגד איראן כאל "תקיפה" ו"מבצע" מטעה. התקיפה היא רק הזרז למאבק הצבאי-מדיני שיתרחש בחודשים שלאחריה. מטרת מאמר זה היא לבחון אסטרטגיות אפשריות שינקטו איראן, ישראל וארצות הברית בתקופה שאחרי תקיפה צבאית על פרויקט הגרעין האיראני. לצורך זה יניח המאמר את ההנחות הבאות:

1. ישראל תקפה באיראן והסבה נזק בינוני לתוכנית הגרעין שלה, תוך שחיקה נסבלת של הכוח התוקף.
2. התקיפה נערכה ללא הסכמה אמריקאית.
3. התקיפה התרחשה בטרם רכשה איראן את היכולות הדרושות להרכבת נשק גרעיני.

המאמר גם ינסה להתחקות אחר אילוצי ושיקולי הליבה של הצדדים ולאמוד אותם באופן דינמי ביחס למהלכי הצדדים האחרים.

ארבעה רכיבים יצרו את דינמיקת היסוד האסטרטגית שאפשרה לאיראן להגיע עד הלום בתוכניתה הגרעינית: ראשית, איראן בנתה מצג (posturing) של עוצמה והרתעה מרשימים; שנית, איראן נקטה גישה של התגרענות "סבלנית", כלומר הרחבת תשתית הידע והייצור מבלי "לפרוץ" בינתיים לפיתוח נשק (breakout); שלישית, ארצות הברית ביכרה את צמצום הסיכונים והמחירים להם היא חשופה על פני מימוש מדיניותה המוצהרת; ורביעית, ישראל היססה מלתקוף, בין היתר לנוכח החשש מתגובתן הצבאית של איראן ובעלות בריתה ומתגובתה המדינית של ארצות הברית.

מטרת האסטרטגיה הישראלית צריכה להיות סיום דינמיקת היסוד האמורה באמצעות ערעור הרכיבים שלה. תקיפה ישראלית תיועד, בראש ובראשונה, להציב

רון טירה הוא מחבר **המאבק על טבע המלחמה**, מזכר 96, המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוקטובר 2008. טירה משרת במילואים במחלקת תכנון המערכה של חיל האוויר.

את איראן על קרני הדילמה כדי שלא תוכל להמשיך במסלול הנוכחי והיעיל מבחינתה. תהייה האפקטיביות הטכנו-טקטית של התקיפה אשר תהייה, איראן לא תוכל לחמוק בעקבותיה מקבלת החלטות קשות ולא אופטימאליות, לפחות בשני תחומים: בתחום התגובה – מול מי להגיב ובאיזה אופן; בתחום הגישה להתגרענות – האם להמשיך בגישה ה"סבלנית" או "לפרוץ" לפיתוח נשק גרעיני. השלב הראשון במתקפה אפשרית על תוכניתה הגרעינית של איראן נועד, אפוא, לאלץ אותה לבחור בין נטישת קווי הפעולה היעילים שאפשרו לה להגיע למצב הנוכחי לבין דבקות באותם קווי פעולה, אך במציאות חדשה שבה הם יהיו פחות יעילים. התקיפה לא צריכה להרוס צנטריפוגות, אלא לפגוע ביעילות האסטרטגיה האיראנית.

בשלב השני שלאחר תקיפה, איראן תשאף כמובן להציג אסטרטגיית נגד, באמצעותה תוכל להמשיך וליצור תנאים מדיניים-אסטרטגיים להשלמת תוכנית הגרעין שלה. אך הטענה המועלית במאמר זה היא שאיראן תתקשה לגבש אסטרטגיית נגד יעילה וכי כל אלטרנטיבה בה תבחר רק תפחית מיעילותה.

בשלב השלישי, ישראל תפעל לניצול היעילות הפוחתת של האסטרטגיה האיראנית בניסיון לשלול מאיראן את התנאים שיאפשרו לה להשלים את תוכניתה הגרעינית. הדינמיקה האסטרטגית החדשה שתיווצר אמורה לאפשר למעצמות המערב להגיע תהליכים מדיניים שקודם לכן לא היו אפשריים ושתכליתם פירוק תוכנית הגרעין האיראנית. התהליכים המדיניים יאופיינו מצד אחד ביתרון הטמון בעצם העובדה שמטרותיה של ישראל תואמות במקרה זה את מטרות הקהילה הבין-לאומית, ומצד שני, בחסרון הטמון בנטייה של הקהילה הבין-לאומית לחפש את המוצא המהיר והקל ממשברים, בין היתר תוך הפעלת לחץ על הצד הלחץ יותר.

שלבם ותהליכים אלה יארכו שבועות וחודשים, במהלכם עשויה ישראל להידרש להפעיל כוח חוזר מעת לעת. זאת, כדי למנוע מאיראן לשקם את יכולת ההרתעה שלה, להאפיל על כל הישג צבאי שתשיג, לשמש כאמצעי לחץ מתמשך התומך בתהליך המדיני שיתפתח, ולהתנגד לדרכי מוצא מהמשבר שלא יהיו תואמות את האינטרס הישראלי החיוני.

יש לבחון את הדברים בראייה של דינמיקה המתפתחת ומשתנה לאורך זמן: דינמיקה אסטרטגית אחת יצרה את התנאים להתקדמות האיראנית היעילה בתוכנית הגרעין; היא גם הולידה את ההכרח בהפעלת כוח ישראלי; ומטרת הפעלת הכוח היא שינוי הדינמיקה האסטרטגית.

אין להוציא מכלל אפשרות שלאחר תקיפה ישראלית באיראן יישארו תכניות המגירה ללא שימוש ושלושת הצדדים הרלוונטיים יעריכו מחדש את האסטרטגיות

שלהם, תוך שהאילוצים האסטרטגיים ואינטרסי הליבה שלהם מוחשיים יותר מבעבר.

דילמת התגובה האיראנית

דינמיקת היסוד שאפשרה לאיראן להגיע לשלב הנוכחי בתוכניתה הגרעינית נסמכה, בין היתר, על כך שהיא הציגה את עצמה כבלתי נרתעת מעימות, בעוד שישראל וארצות הברית נתפשו כנרתעות מעימות כזה. ואכן, יריבותיה של איראן הקפידו עד כה על צעדים שהסיכון הכרוך בהם מוגבל – דיפלומטיה, סנקציות ומערכה חשאית. הדבקות האמריקאית בדפוס התנהגות קבוע וצפוי של עוד סבב שיחות, סנקציות, הזזת כוחות במפרץ ופעולות חשאיות, רק שחקה את האמינות האסטרטגית של ארצות הברית ולימדה את איראן שאל לה לחשוש ממהלכים החורגים מטווח האתגרים שלקחה בחשבון ושאתם היא מוכנה להתמודד.

אינדיקציה חשובה נוספת למאפייני מאזן ההרתעה (או לחד-צדדיותו) ניתן למצוא במקרים דומים בעבר, שבהם ישראל תקפה תוכניות גרעין שהיו בשלבי התפתחות מוקדמים יותר מאלה שאליהם הגיעה איראן.¹ אך במקרה האיראני, נראה שישראל כבר אפשרה למועד היעיל ביותר לתקיפה לחלוף – לפחות מבחינת ההישג הפיזי הצפוי (להבדיל מההישג האסטרטגי הצפוי). לכן, כל שנדרש מאיראן היה להסתגל למהלכים המוגבלים של יריביה או להתעלם מהם, כשהיא סומכת עליהם שלא יסלימו לעימות ישיר.

ביום שאחרי תקיפה ראשונה של ישראל, איראן לא תוכל להישען יותר על נכסי עוצמה שאינם מוצאים מהכוח אל הפועל – כמו מצג של עוצמה או הרתעה – והיא תיאלץ לבחור בין הודאה בכך שספגה מהלומה שאין בכוחה להגיב עליה ביעילות לבין הפעלת כוח ממשי ויעיל.

יש הטוענים שיהיה זה מועיל לאיראן לאמץ את עמדת הקורבן שהותקף ואינו מגיב, אלא שעמדת הקורבן – מונח נרדף לחלש – אינה יעילה מבחינתה של איראן, בהתחשב באסטרטגיה רבתי שלה. איראן שואפת להגמוניה אזורית, חותרת להפוך לגורם דומיננטי בעיראק ובלבנון ונוטלת חלק במאבקים כוחניים מסוריה ועד תימן. מרכיב ליבה באסטרטגיה רבתי האיראנית הם גורמי הלוויין הסובבים אותה: מדינות, קבוצות אתניות וארגונים תת-מדינתיים. אלה משחקים ב"קבוצה" של איראן בשל עוצמתה, ואם זו תאמץ את עמדת הקורבן החלש, תישחק האטרקטיביות שלה בעיניהם. לכן, אם איראן תימנע מתגובה צבאית אפקטיבית, היא תסתכן בפגיעה במעמדה וביכולתה לממש את מדיניותה האזורית. בהקשר הגרעיני הישיר, אם איראן תותקף ולא תגיב ביעילות, היא תצביע למעשה על האפיק הצבאי כאפיק היעיל לעצירת תוכנית הגרעין שלה. מציאות בה המאמצים הלא צבאיים מוכיחים עצמם כבלתי יעילים לעצירת תוכנית הגרעין

האיראנית, אך תקיפה צבאית מוכיחה עצמה כיעילה, היא מציאות בלתי נסבלת מבחינת איראן. איראן אינה יכולה להרשות לעצמה מצב בו יריביה יסיקו כי הדרך הצבאית יעילה יותר, ולכן היא תהייה חייבת לגבות מהם מחיר משמעותי בגין תקיפה של תוכניתה הגרעינית.

טיעון אחרון זה נכון לכל היקף של פגיעה בתוכנית הגרעין של איראן: גם אם רק חלק קטן מיכולות הגרעין שלה ייפגעו בתקיפה וזמן השיקום שלהן ייאמד רק בחודשים ספורים, עדיין יהיה זה בלתי נסבל מצידה של איראן לא להגיב, שכן הדבר ילמד את יריביה שתקיפה נרחבת יותר בעתיד תוכל להסיג לאחר את תוכנית הגרעין שלה באופן מהותי, בלא שהם ישלמו מחיר משמעותי על כך.

כדי להמשיך ולהתקדם בתוכנית הגרעין שלה ולהדוף תהליכים מדיניים שיונעו בעקבות תקיפה, איראן תהייה חייבת לשקם את יכולת ההרתעה שלה, שתפגע מעצם קיום התקיפה (ובלי קשר לתוצאות הטכנו-טקטיות שלה). היא תהייה חייבת לצורך זה להפעיל כוח אפקטיבי, באופן שימחיש את יכולתה להתנגד לכל ניסיון של הקהילה הבין-לאומית לשלול ממנה את תוכניתה הגרעינית.

אך מהן האפשרויות של איראן להפעיל כוח ממשי ואפקטיבי? הדילמה הראשונה שלה תהייה כלפי מי להגיב. איראן יכולה להגיב נגד ישראל בלבד או להגיב באופן נרחב גם נגד ארצות הברית ואינטרסים חיוניים שלה באזור. תגובה של איראן נגד ארצות הברית בעייתית מכמה סיבות: ראשית, איראן תכפה בכך על ארצות הברית להצטרף ללחימה ותגרום לה לחצות את הסף הפוליטי והפסיכולוגי של הימנעות מהפעלת כוח נגדה. מאותו רגע, הדרך בהסלמה תהייה קצרה – מקרבות ימיים במצר הורמוז לתקיפת יעדי גרעין ומשטר איראניים. ברגע שאיראן עצמה תחצה את סף ההסלמה הגבוה ביותר – תקיפת הצבא האמריקאי או שיבוש התנועה במצר הורמוז – לא יוותרו לה מדרגות הסלמה נוספות באמצעותן היא תרתיע את ארצות הברית מלפעול נגדה ככל שתמצא לנכון.

בנוסף, פעולה של איראן נגד ארצות הברית תחשוף את מגבלות כוחה, וביטויה המעשי יהיה רחוק מהדימוי האפוקליפטי שאיראן טיפחה במשך השנים. פתיחה בכוח של נתיבי שיט נמצאת בליבת היכולות של הצי האמריקאי, וגם אין כל דמיון בין עימות ישיר בעצימות גבוהה בין ארצות הברית לאיראן ובין האופן בו התישה האחרונה את הכוחות האמריקאיים בעיראק, בעקיפין ובאמצעות שלוחים.

ארצות הברית מסוגלת למנוע מאיראן נשק גרעיני.² היא לא חייבת לרדוף אחר כל רכיב נעלם ובר שיקום בתוכנית הגרעין האיראנית, אלא צריכה לגרום לאיראן לשנות את מדיניותה. לכן, ניתוחים טכנו-טקטיים, הקובעים שפעולה צבאית תעכב את תוכנית הגרעין של איראן בשנתיים עד ארבע שנים,³ אינם רלוונטיים. קווי הפעולה הצבאיים העיקריים של ארצות הברית יהיו לחץ על איראן בכל מקום בו הדבר יכאיב לה – פגיעה במשק האנרגיה, במשמרות המהפכה וביעדי

משטר – במטרה לשכנעה לשנות את מדיניותה. לאחר שארצות הברית תכפה על איראן שינוי במדיניות, יוסדרו גם סוגיות הצנטריפוגות ותשתיות הגרעין. אם ארצות הברית תתייחס לאתגר הגרעין האיראני באותה מידה של דחיפות וחשיבות שבהן מתייחסת לכך איראן עצמה – היא תצליח לכפות את רצונה עליה. מעצמת העל היחידה מסוגלת לאכוף שינוי מדיניות על מדינה בעלת תל"ג הדומה לזה של ארגנטינה, שאחד מכל שבעה מאזרחיה אינו יודע קרוא וכתוב, ושכמה ממערכות הנשק העיקריות שלה נרכשו עוד בימי הממשלים של הנשיאים ג'ונסון וניקסון.

נוכח הדברים שלעיל, עדיף לאיראן להגדיר רק את ישראל כאויב, אלא שגם אלטרנטיבה זו אינה יעילה במיוחד: לאיראן יכולת תגובה עצמית וישירה מוגבלת נגד ישראל באמצעות כ-300 טילים ברמת דיוק בינונית.⁴ סביר להניח שהיא תשאיר בידיה מלאי טילים כרזרבה גם לאחר התגובה. לכן, ובהתחשב ביירוטים של הטילים האיראניים על ידי מערכי ה"חץ" וה"פטריוט" ובבעיות של מודיעין ודיוק, התגובה האיראנית העצמית והישירה נגד ישראל לא תגרום ליותר מעשרות פגיעות יעילות. אין זה דבר של מה בכך, אך בוודאי לא ה"אפוקליפסה" המובטחת בתגובה לפעולה צבאית ישראלית. יתר על כן, תגובה איראנית כזו לא יהיה בה כדי להאפיל על תקיפת מתקני הגרעין שלה; אדרבא, היא עלולה אף לפגוע בדימויה של איראן כמעצמה אזורית, ויתכן שבסופו של דבר תסב לה יותר נזק מאשר היעדר תגובה כלשהי.

בנוסף, אם איראן תגיב נגד ישראל בלבד, תהייה זאת תוצאה נוחה מבחינת ארצות הברית, שכן פירוש הדבר יהיה שגם נעשתה פגיעה, ולו כלשהי, בתוכנית הגרעין של איראן; גם נמנעה תגובה איראנית משמעותית כלפי ארצות הברית עצמה; גם נמנע משבר נפט עולמי; והכלכלה העולמית לא זועזעה. תהיה בכך פגיעה בהרתעה האיראנית, ויתכן שניתן יהיה אז להניע תהליכים שלא התאפשרו קודם לכן. לפיכך, קיימת בעייתיות מבחינת איראן גם בדרך פעולה זו, במיוחד כשההרתעה האיראנית אינה מכוונת רק כלפי ישראל, אלא אמורה להיות "רב-כיוונית".

דילמה איראנית נוספת נוגעת לעצימות התגובה: מגבלותיה של תגובה בעצימות גבוהה כבר נותחו לעיל. תגובה בעצימות נמוכה עשויה לכלול התקפות טרור ברחבי העולם ובנתיבי שיט, הטרדת ישראל בירי טילים ספורדי וכדומה. גם למערכה בעצימות נמוכה יעילות מוגבלת: ראשית, ישראל והעולם כבר הורגלו במידת מה לפגיעות מהסוג שתואר לעיל, וספק אם להתקפות נוספות נגד שגרירויות, למשל, יהיה אפקט שיאפיל על תקיפת מתקני הגרעין באיראן. שנית, כדי שמערכה בעצימות נמוכה תשפיע על המערכה המדינית שתונע כתוצאה מתקיפה על איראן, היא חייבת להיות חסרת תקדים בעוצמתה וגם להתבצע בתוך זמן קצר יחסית – באותם שבועות וחודשים של המערכה המדינית. אלא שהניסיון

מלמד שכאשר איראן ושלוחיה מנסים לבצע פיגועים בלחץ זמן, לעיתים התוצאה רחוקה מלהיות יעילה, מה עוד ולא מובטח שהיא תטה את המערכה המדינית דווקא בכיוון המשרת את האינטרס האיראני. אין זיקה ברורה בין גל טרור עולמי בהשראה ובהכוונה של איראן ובין השפעתו על הדינמיקה המדינית הבין-לאומית בכיוון של השלמה מערבית עם התגרענות איראנית.

הדילמות האסטרטגיות של חזבאללה

פיצוי לכאורה על היכולת העצמית המוגבלת של איראן לפעול נגד ישראל הוא ארגון חזבאללה. אלא שחזבאללה הוא ייצור כלאיים הנתון בסד של מתחים: מצד אחד, הוא נבנה ומומן כדי שיהווה מעין כוח משלוח של זרוע הטיילים האיראנית, והוא הוקם לתכלית של הרתעת ישראל, ואם הרתעת ישראל אינה מושגת, תכליתו תגובה נגדה באמצעות מאגר הרקטות שבידיו. מצד שני, חזבאללה שואף להיות מייצג אותנטי של השיעה במערכת הפוליטית הלבנונית, ולאחרונה אף הפך ל"בעל מניות" משמעותי בלבנון ולמשתתף בממשלתה.

לא ברור אם ישראל יודעת כיצד לשלול מחזבאללה את היכולת לשגר נגדה רקטות בזמן ובמחיר סבירים מבחינתה. חזבאללה נערך כיום בכ-160 מרחבים אורבניים,⁵ כשהוא מתערה בקרבם של אזרחי לבנון. אך הדבר מהווה חרב פיפיות אסטרטגית, והאתגר הינו הדדי: בכל מערכה עתידית ישראל, גם אם תכלית הפעלת הכוח שלה תהייה פגיעה במשגרים של חזבאללה, עשויה להגיע באש או בתמרון לאותם מרחבים אורבניים, והנזק האגבי למדינת לבנון יהיה אז בלתי נסבל.

חזבאללה חייב לפיכך להחליט מהי זהותו הדומיננטית: שלוח איראני או שחקן לבנוני פטריוטי. בהתאם לכך הוא יחליט אם להגיב לתקיפה ישראלית באיראן באופן סמלי, או לעשות זאת תוך מחויבות מלאה לאיראן ולייעודו המקורי. אין לדעת מה יחליט חזבאללה במקרה כזה. מסכת שיקוליו הינה נרחבת וכוללת, למשל, את האפשרות להשתלטות "האחים המוסלמים" הסונים על מערב הסהר הפורה, לרבות סוריה. יתכן וחזבאללה יושפע בשיקוליו גם מעצם התקיפה באיראן ומתוצאותיה: אם היא תיתפש כמוצלחת ותעורר ספק ביכולתה של איראן להמשיך ולממן את חזבאללה, ואם איראן תתקשה לגבש אסטרטגיה שתבהיר כיצד היא כופה את רצונה על יריביה, יתכן שחזבאללה יהסס להמשיך ולהמר על הסוס האיראני. ככל שמצג העוצמה האיראני ייסדק ויריביה של איראן ייתפשו כהחלטיים, כך תגבר הסבירות שבתוך קשת האפשרויות, תתקיים גם אפשרות שהתגובה של חזבאללה תהייה מינורית.

בחזרה לדילמות האיראניות – כיצד להתגרען?

רכיב נוסף בדינמיקה שאפשרה לאיראן להגיע לשלב המתקדם הנוכחי בתוכניתה הגרעינית הוא קידומה בגישה "סבלנית"⁶: איראן השקיעה בהרחבת והעמקת התשתית הגרעינית, אך לא נחפזה בפיתוח הנשק עצמו. לגישה זו שני יתרונות: האחד, הסכנה שהיא מציבה נתפשת כרחוקה ומעורפלת, ולכן היא מותירה לכאורה ליריביה של איראן יותר אפשרויות מאשר פעולה צבאית מידית בלבד; השני, תוכנית הגרעין נתפשת כבלתי הפיכה ובלתי ניתנת לחיסול. מאחר והידע מוטמע באיראן ותשתיות הגרעין שלה הן בעלות יתירות גבוהה, התוחלת של פעולה צבאית נתפשת כמוגבלת (לפחות עבור מי שמתמקד בפן הטכנו-טקטי). ביום שלאחר תקיפה, איראן תצטרך לבחור בין המשך הגישה ה"סבלנית" שהביאה אותה עד הלום ובין שינוי גישה – ל"פריצה" קדימה לפיתוח נשק גרעיני. שתי החלופות בעייתיות מבחינתה. אם נניח שאיראן תמשיך לדבוק בגישה ה"סבלנית" גם כאשר הנחת היסוד במאמרו זה היא שתוכניתה הגרעינית נפגעה באופן בינוני, המסקנה העולה מצירוף שתי הנחות אלו היא שיש תוחלת בתקיפות נוספות: איראן "פאסיבית" וממשיכה לדבוק בגישה הקודמת, בעוד שתקיפה מסיגה לאחור את תוכנית הגרעין שלה בכמה עשרות אחוזים. מכאן שתקיפות נוספות עשויות להסיג אותה לאחור בעוד כמה עשרות אחוזים, ולפיכך תקיפה היא אמצעי יעיל ל"גלגול לאחור" (rollback) של תוכנית הגרעין האיראנית. מסקנה זו אינה חיובית לאיראן.

אם נניח שאיראן תשנה את גישתה ותחליט על "פריצה" לפיתוח נשק גרעיני, היא תצמצם בכך במו ידיה את אופציות הפעולה של ארצות הברית, שתתקשה במצב כזה שלא לפעול צבאית נגדה. במצב שבו ההרתעה האיראנית ממילא נסדקה בשל תקיפה ישראלית, ואיראן אינה יכול עוד לסמוך כבעבר על מצג העוצמה שלה, לא יהיה זה יעיל מבחינתה להתגרות בבוטות בארצות הברית ו"לפרוץ" לפיתוח נשק גרעיני. מסקנה זו נכונה גם אם תקיפה ישראלית תהייה בתנאים של "אור אדום" אמריקאי.

האם יש לאיראן אסטרטגיה יעילה ליום ה"ע"1+?

מטרתה של איראן ביום ה"ע"1+ תהייה להתנגד לשינויים בדינמיקה האסטרטגית ולהדוף תהליכים בין-לאומיים חדשים שמטרתם פירוק תוכנית הגרעין שלה. להשגת מטרה זו איראן תהייה חייבת לבחון כיצד לשלב בין שיקום ההרתעה שלה ובין מציאת גישה יעילה לקידום תוכניתה הגרעינית.

בקצה המתון של קשת החלופות האפשריות נמצאת החלופה שבה איראן לא מגיבה ודבקה בגישה ה"סבלנית". כפי שתואר לעיל, אסטרטגיה זו אינה יעילה

מבחינתה, שכן היא מתמרצת תקיפות נוספות ופוגעת בערכה של איראן בעיני בעלות בריתה ובהרתעתה כלפי אויביה.

במדרגת הסלמה אחת מעל לקודמת, איראן מגיבה נגד ישראל אך מבקשת להותיר את ארצות הברית מחוץ למלחמה. לצורך זה היא ממשיכה לדבוק בגישה ה"סבלנית". חלופה זו היא כנראה הרע במיעוטו מבחינת איראן, אך יש בה נקודות תורפה משמעותיות:

1. יכולת התגובה העצמית של איראן נגד ישראל הינה מוגבלת, ואין זה ברור שתיתפש כמספיקה לשיקום ההרתעה האיראנית.
 2. איראן תיאלץ לסמוך על חזבאללה שגיב מטעמה, אך כאמור, לארגון יש שיקולים מורכבים ואין לדעת כיצד ינהג.
 3. הפגיעה במערב תהייה מצומצמת וההרתעה האיראנית ה"רב-כיוונית" תיפגע.
 4. איראן תתמיד בגישת ההתגרענות ה"סבלנית", אך עם יכולות מופחתות כתוצאה מהתקיפה. מצב זה, בשילוב היעדר תגובה "רב-כיוונית", ימחיש למערב שתקיפה ישראלית היא אפיק יעיל נגד תוכנית הגרעין האיראנית, ויפתח בפניו אפשרויות להניע תהליכים שהיו בלתי אפשריים קודם לכן.
- החלופה בקצה העליון של קשת האפשרויות היא תגובה גם נגד ארצות הברית, תוך מעבר ל"פריצה" לפיתוח נשק גרעיני. בחלופה זו איראן כמעט ולא מותירה לארצות הברית ברירות זולת הצטרפות ללחימה. בעימות ישיר בעצימות גבוהה, היתרון הצבאי האמריקאי הוא מוחלט, וארצות הברית תוכל לפגוע במדינה האיראנית ובמשענות המשטר, עד לשכנוע ההנהגה לוותר על מדיניות ההתגרענות.

הדילמות האסטרטגיות של ישראל

ההישג העיקרי של תקיפה ישראלית ראשונה על מתקני הגרעין של איראן יהיה בעצם קיומה ובאתגר שהיא תהווה לדינמיקת היסוד שאפשרה את תהליך ההתגרענות האיראני. תקיפה כזאת אמורה לפתוח פתח לתהליכי המשך מדיניים, שקודם לכן לא היו אפשריים.

האתגר הראשון של ישראל הוא כיצד לשמר את הישגיה למשך החודשים בהם יתפתחו תהליכי ההמשך המדיניים. לשם כך היא תהייה חייבת להפגין יכולת עמידה והתמדה דיפלומטית, פוליטית-פנימית, כלכלית וכמובן צבאית. המערכה באיראן אינה מרוץ למרחק קצר המסתיים עם גל התקיפה הראשון, אלא מרתון מלחמתי המחייב סיבולת ומאמץ מתמשכים.

לדינמיקה הדיפלומטית הבין-לאומית מאפיינים שאינם עקביים: מצד אחד, נטייה לנוע בכיוון המטרות שבקונצנזוס של הקהילה הבין-לאומית. נטייה זו נוחה לישראל בהקשר הנוכחי, בו מטרותיה דומות לאלו של הקהילה הבין-לאומית. יתרה מזו, באתגר הגרעין האיראני, בניגוד לרבים מהאתגרים הביטחוניים בעבר, ישראל

מסוגלת להגדיר בבהירות מהן מטרותיה המדיניות. בערפל ובחיכוך של משברים בין-לאומיים יש יתרון מובהק לשחקן היודע להגדיר מה הוא רוצה.

לדינמיקה של הדיפלומטיה הבין-לאומית יש, עם זאת, מאפיין נוסף, נוח פחות לישראל: רצון עז לסיים משברים בהקדם האפשרי, תוך צמצום מחירים וסיכונים, באמצעות חיפוש המוצא הקל או לחץ על הצד הלחץ יותר, תהיינה עמדותיו אשר תהיינה. לכן, הן איראן והן ישראל יבקשו להפגין, כל אחת, שהיא הנחושה יותר והלחיצה פחות. לפיכך, מאמץ צבאי ישראלי – מתמשך – הוא בעל חשיבות קריטית להשגת מספר תכליות: למנוע מאיראן לשקם את יכולת ההרתעה שלה במשך חודשי המשא ומתן שיגיעו לאחר תקיפה ולהאפיל על כל הישג צבאי שתשיג במהלכם; לשמש כאמצעי לחץ מתמשך בידי הקהילה הבין-לאומית בניסיונה לשכנע את איראן לפרק את תוכנית הגרעין שלה (לבקשתה או חרף התנגדותה); להציג יכולת להתנגד לצעדים ליציאה מהמשבר שלא יעלו בקנה אחד עם האינטרס הישראלי החיוני.

ישראל חייבת לפיכך להחזיק ביכולת לשוב ולתקוף באיראן מעת לעת ובאופן יעיל. ישראל גם חייבת לצבור הון פוליטי כדי שתוכל להשקיעו במערכה המדינית. לצורך זה עליה לצאת ביוזמה מדינית מול הפלסטינים (יהיו סיכויי הצלחתה אשר יהיו), ליזום הפשרה ביחסים עם טורקיה, לנסות להתקרב לממשל החדש במצרים ולפעול ליצירת תיאום עם ערב הסעודית. עליה לחזק את המסר, לפיו איראן גרעינית מאיימת על ישראל, העולם הערבי וטורקיה גם יחד.

הדילמות האסטרטגיות של ישראל ביום ה"ע"1+ יושפעו מהאופן בו תכריע איראן בדילמות שלה. בתרחישי הקיצון, בהם איראן תגיב גם נגד ארצות הברית ו"תפרוץ" לפיתוח נשק גרעיני, יתכן שהובלת המשבר תועבר לארצות הברית וישראל תפנה את הזירה עבודה. הדילמות הישראליות המעניינות יותר מתרחשות דווקא במצבים שבהם איראן תנהג באופן מרוסן. כך, למשל, מורכב ומסובך יותר להניע תהליך מדיני בין-לאומי יעיל ותכליתי בסוגיה האיראנית כשאיראן מגיבה רק נגד ישראל ואינה "פורצת" לפיתוח נשק גרעיני. במקרה כזה ישראל תוכל להציג את הטיעון הבא: התקיפה הראשונה צמצמה את תוכנית הגרעין האיראנית במידה כזו או אחרת, ולא עלתה במחיר יקר למערב; הוכח שניתן "לגלגל לאחור" את תוכנית הגרעין של איראן באמצעים צבאיים, אך מידת "הגלגול לאחור" תלויה בהיקף התקיפות העתידיות; התקיפה סדקה את ההרתעה האיראנית, והעובדה ש"האפוקליפסה" הבין-לאומית לא התרחשה, שמטה מידי איראן קלף חשוב. מתוך כל אלה נוצרים התנאים להנעת תהליך המשך מדיני יעיל מבעבר.

הדילמה הישראלית החדה ביותר תהייה במקרה בו איראן תגיב רק נגד ישראל, אך "תפרוץ" במקביל לפיתוח נשק גרעיני. השאלה תהייה אז האם ארצות הברית תנקוט מיד בכל האמצעים העומדים לרשותה כדי לעצור את איראן מלפתח ראש

קרבי גרעיני (השאלה תתחדד אם ייווצר נטיב שהתקיפה הישראלית היא שדחפה את איראן "לפרוץ" לפיתוח נשק גרעיני). במקרה כזה ישראל תצטרך לשלב בין המשך התקיפות באיראן, ובמדרגות הסלמה גבוהות יותר, לבין שכנוע הקהילה הבין-לאומית בצורך לפעול מיד וביעילות. בחישוב אסטרטגי קר, העובדה שנשק גרעיני בידי איראן הוא דבר בלתי נסבל, אינה קשורה בשאלה מי "אשם" ב"פריצה" האיראנית לעבר נשק גרעיני.⁷

דילמה ישראלית נוספת היא ביחס לחזבאללה. כמפורט מעלה, הארגון ייאלץ לבחור בין שירות האינטרס האיראני (דבר שיסב נזק בלתי נסבל ללבנון) ובין שירות האינטרס הלבנוני (תוך הפניית גב לאיראן). חזבאללה גם יצטרך להעריך האם איראן תציג אסטרטגיית נגד יעילה או שמא החלה שחיקה בעוצמתה, ובהתאם לכך לבחון אם להניח את יהבו על "הקלף האיראני" או לגדר סיכונים. ישראל חייבת להמתין עד שחזבאללה יחשוף את כוונותיו בטרם תחליט על האסטרטגיה כלפיו. אם הארגון יחליט לצמצם את תגובתו למינימום סמלי, ישראל תצטרך אז "לקבל" את ההצעה המשתמעת לתחם ולהכיל את המשבר. חשיפת הכוונות לא חייבת להיות במילים. ירי מאות רקטות לאזורי גבול הצפון "בלבד" עשוי ללמד שחזבאללה מבקש להכיל את המשבר. ישראל חייבת להיות קשובה לכך. במקרה כזה היא, וכן ארצות הברית וערב הסעודית, צריכות יהיו לבחון האם ניתן לסמן לארגון נתיבים אלטרנטיביים לנתיב של היותו שלוח איראני.

הדילמות האסטרטגיות של ארצות הברית

חרף כל ניירות העבודה שהוכנו בגופי הממשל האמריקאי, ביום ה"ע"1+ תיווצר מציאות אחרת וארצות הברית תצטרך לבחון מחדש ארבעה משתנים:

1. מהם האינטרסים החיוניים שלה בנושא האיראני?
2. מהם המחירים והסיכונים שהיא מוכנה לשאת בהם כדי להגן על האינטרסים שלה, והאם התקיפה שינתה את התייחסותה אליהם?
3. האם התקיפה יצרה הזדמנויות חדשות או שינתה את המשוואה האסטרטגית בדרך כלשהי?
4. כיצד עליה להתייחס לישראל שתקפה ללא הסכמתה?

לארצות הברית אינטרס מובהק במניעת התגרענותה של איראן; זוהי מדיניותה המוצהרת, אותה נימקו הנשיא ועוזריו בהרחבה.⁸ יתרה מזו, איראן היא הגורם העיקרי המערער על ה-Pax Americana במזרח התיכון ומאיים על אינטרסים אמריקאיים חיוניים ועל בעלות בריתה של ארצות הברית. אם איראן תתגרען, היא תהפוך לחסינה מאיומים ישירים, והקרנת העוצמה הלאומית שלה תגדל. איראן תהווה אז איום חמור במישור הגרעיני⁹ ותהייה נועזת יותר במישור הקונבנציונלי ובהפעלת שלוחים תת-מדינתיים. שחקנים נוספים יחפשו את קרבתה והפחד מפניה

יחולל מרוץ חימוש גרעיני רב־צדדי באחד האזורים הפחות יציבים בעולם. זאת ועוד, איראן שתשיג יכולת גרעינית על אף הצהרות ארצות הברית שלא תאפשר לה להיות מדינה גרעינית, תגרום לכך שקצב דעיכתה של האמינות האסטרטגית האמריקאית ילך ויגבר.

ניתוח ההתנהלות האמריקאית מאז התחוויר עומק התסבוכת בעיראק מלמד, שבמקרים רבים, בהם נוצר מתח בין מימוש יעדי המדיניות האמריקאית ובין המחיר והסיכון הכרוכים בכך, ארצות הברית ביכרה לוותר על מימוש היעדים ובלבד שתגביל את סיכונה ואת המחירים בהם היא נושאת. ואולם, האסטרטגיות של איראן וישראל עלולות לקבוע לארצות הברית טווח סיכון ומחיר החורג מכוונותיה. מאחר ושתיהן יתמקדו בהגנה על האינטרסים החיוניים ביותר שלהן, ובהיבטים מסוימים באינטרסים קיומיים, רף הסיכון והמחיר המינימלי של המשחק עלול להיות גבוה מזה שארצות הברית מוכנה לו כיום. כאשר היא תשלים עם מציאות זו, תיפתחנה בפניה דרכי פעולה חדשות.

הדינמיקה שתיווצר ביום ה"ע"1+ חייבת, מעצם מהותה, לשנות את החישובים האסטרטגיים של ארצות הברית. כל בחירה שתעשה איראן – המשך הגישה ה"סבלנית" אבל עם יכולות גרעין מופחתות כתוצאה מהתקיפה או "פריצה" לנשק גרעיני; תגובה נגד ארצות הברית ואינטרסים חיוניים שלה או הימנעות מתגובה כזאת חרף העובדה שהותקפה ותוכנית הגרעין שלה נפגעה – תהווה נתון חדש במשוואה האמריקאית. כעולה מניתוח דרכי הפעולה האפשריות של איראן, כמעט כל בחירה שתעשה עלולה לפעול נגדה בחישובים שתערוך ארצות הברית.

ארצות הברית עשויה להעניש את ישראל – בעלת ברית שכפתה עליה מציאות שהיא לא רצתה בה. ואולם, ארצות הברית גם תהיה חייבת להפריד בין החשבון שתנהל עם ישראל ובין זה שתנהל עם איראן. גם אם היא תעניש את ישראל, עדיין יהיה לה אינטרס מובהק במניעת התגרענות איראנית. יהיה זה בלתי רציונאלי מבחינתה של ארצות הברית להימנע ממיקסום יתרונות התקיפה וההזדמנויות שתוליד לקידום יעדי המדיניות האמריקאית, רק משום שהתקיפה התקיימה בניגוד לרצונה, גם אם במקביל היא תעניש את ישראל בגין ביצועה.

ארצות הברית גם תיאלץ לשקול את הנסיבות המקלות הבאות: ראשית, קיים קושי להעניש את ישראל על שפעלה למימוש מטרות הדומות למטרותיה של המדיניות האמריקאית המוצהרת ולהגנה על אינטרסים הזוהים לאינטרסים אמריקאיים חיוניים, כפי שהוגדרו בפומבי על ידי המנהיגות האמריקאית. ארצות הברית אולי חולקת על השיטה, אך לא על אפיון הבעיה, המטרות והסדרי הסיום; שנית, יהיה קשה להעניש את ישראל אם התקיפה תתגלה כאמצעי יעיל לקידום המטרות המשותפות לארצות הברית ולישראל; ושלישית, אם התקיפה תתאפיין

במצוינות טקטית, לא יהיה זה פשוט מבחינה פוליטית להתנגד לה, שכן הציבור והפוליטיקאים נוטים לעיתים ללכת שבי אחרי המצוינות הטקטית.

התמודדות בין אסטרטגיות

פגיעה ראשונית של ישראל במתקני גרעין באיראן אינה מהווה ביטוי לאסטרטגיה ישראלית. אסטרטגיה היא הרבה יותר מעיסוק בעולם הפיזי-טכני, והיא אינה עוסקת בנקודה בזמן אלא בדינמיקה על ציר הזמן. בשנים האחרונות שררה דינמיקת יסוד שבחסותה התקדמה איראן ביעילות בתוכניתה הגרעינית. מטרת גל התקיפה הראשון תהייה, לפיכך, לאתגר את דינמיקת היסוד האמורה. איראן הסתמכה על דימוי מרתיע שהוא מעל לכוחה האמיתי, על גישה גרעינית "סבלנית", על רתיעה אמריקאית מהסתבכות נוספת ועל חשש ישראלי מתגובה איראנית צבאית ומתגובה אמריקאית דיפלומטית. ערעור האסטרטגיה היריבה נוצר, לפחות במקרה שבפנינו, באמצעות ביצוע מהלך אופרטיבי אשר יציב את איראן על קרני הדילמה, או הדילמות. מהלך הפתיחה האופרטיבי אמור להביא את איראן להכרעה בין נטישת קווי הפעולה הנוכחיים והיעילים שלה ובין דבקות באותם קווי פעולה, אך במציאות חדשה שבה הם יהיו פחות יעילים. איראן לא תוכל לחמוק מקבלת החלטות קשות, לא אופטימאליות, שיהוו נתון חדש במשוואות האסטרטגיות של שאר השחקנים. גם חזבאללה יאלץ לבחור בין הקרבת האינטרס הלבנוני ובין הקרבת האינטרס האיראני. האסטרטגיה כלפי איראן אמורה לעצב דינמיקה ושיווי משקל חדשים, שיתפתחו בהדרגה בחודשים שלאחר יום ה"ע".

איראן תנסה כמובן להציג אסטרטגיית נגד ולהניע את הדינמיקה בכיוון הנוח לה. גם הקהילה הבין-לאומית עשויה להפתיע עם הצעות למוצא קל מהמשבר שלא יהיה בהן כדי להתמודד עם אתגר היסוד, או להציע הצעות שיסכנו את האינטרס הישראלי החיוני. כל אלה יחייבו את ישראל להפגין יכולת עמידה ממושכת ולבצע סדרה של מהלכי המשך, צבאיים ואחרים, שיהיו מתוזמרים היטב על ציר הזמן. נוכח כל הנאמר לעיל, ברור הוא שאין מדובר ב"תקיפה" או ב"מבצע" דומים לתקיפת הכור העיראקי ב־1981 או, על פי המדווח בתקשורת, לתקיפת הכור בסוריה ב־2007. הפעם מדובר במלחמה ארוכה, רבת מהלכים ומהלכי נגד, שיש להתכונן אליה מתוך הבנת טבעה, נסיבותיה ומאפייניה הייחודיים.

הערות

- 1 לרבות הפרסומים על פי מקורות זרים בדבר תקיפת מתקן גרעיני בסוריה.
- 2 Ron Tira, "Yes They Can: The US Can Prevent Iran from Acquiring the A-Bomb", *Infinity Journal*, IJ Exclusive, May 2012.

- 3 James Dobbins, Dalia Dassa Kaye, Alireza Nader and Frederic Wehrey, "How to Defuse Iran's Nuclear Threat", *Rand Review*, vol. 36, No. 1, Spring 2012; Secretary of Defense Leon E. Panetta Speech at the Saban Center, December 2, 2011; "Weighing Benefits and Costs of Military Action Against Iran", *The Iran Project*, New York.
- 4 המשמעות של שימוש איראני אפשרי בטיילים בעלי ראש נפץ כימי או ביולוגי לא תידון במאמר זה. ראו: הפרק על איראן, מאגר המידע על צבאות ערב, אתר המכון למחקרי ביטחון לאומי: [http://www.inss.org.il/upload/\(FILE\)1317902891.pdf](http://www.inss.org.il/upload/(FILE)1317902891.pdf)
- 5 גבי סיבוני, "אתגרי צה"ל בלחימה בשטחים צפופי אוכלוסיה", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 4, גיליון 1, מאי 2012, עמ' 5.
- 6 עמוס ידלין ויואל גוז'נסקי, "הדרך (האיראנית) השלישית", **עדכן אסטרטגי**, כרך 15, גיליון 1, אפריל 2012, עמ' 7-13.
- 7 כפי שאין זה רלוונטי שארצות ברית "אשמה" בקיום הבחירות שהעלו את חמאס לשלטון, בתרומה לנפילת מובארכ ולעליית "האחים המוסלמים" לשלטון במצרים וביצירת התנאים להפיכת איראן לגורם הזר הדומיננטי בעיראק.
- 8 President Barack Obama speech at AIPAC Policy Conference, March 4, 2012; See also President Obama's interview to the *Atlantic*, March 2, 2012.
- 9 Ron Tira, "Can Iran be Deterred?", *Policy Review*, no. 169, Hoover Institution, Stanford University, October 1, 2011.